81 remains in the W part, 11 individual and 9 mass burials containing 61 remains in the S part (Fig. 3).

Ernestas Vasiliauskas

Joniškio kapinynas ir špitolė

Joniškio špitolės kieme ir aplinkoje Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios parapinių pastatų komplekse II (UK 45070) 2021 m. atlikti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai. Žvalgytas 9,1 m^2, tyrinėtas 15,8 m^2 plotas, iš viso – 24,9 m^2 plotas. Daugiausia tyrinėta buvusios špitolės kieme, kur ir surinkta pagrindinė archeologinė medžiaga. Kiemo plotas apima apie 213,16 m^2, 2021 m. ištirti 15,8 m^2 (T–3, Š–1, Š–3, Š–4), o tai sudaro apie 7,4 % viso ploto. Vykdyti archeologiniai tyrimai suteikė vertingos medžiagos apie XVII–XIX a. Joniškio miesto urbanistinę raidą, apie tai, kaip formavosi bažnytinė valda Upytės gatvės – Turgaus aikštės kampe (dabar posesijos Upytės g. 1–3), špitolės gyventojų materialinę kultūrą, mitybą. XIX a. miesto rašytinių ir kartografinių šaltinių ypač trūksta, jie, tikėtina, sudegė Pirmojo pasaulinio karo 1915 m. Šiaulių miesto gaisro metu (Joniškio bažnyčios archyvui labiau pasisekė), tad archeologiniai duomenys tampa neįkainojamu šaltiniu tiriant Joniškio miesto (taip pat bažnytinės valdos) urbanistinę raidą, materialinę kultūrą ir kt. Radiniai saugoti perduoti JIKM.

1619 m. lapkričio 27 d. Šiaulių ekonomiją vizitavę revizoriai Petras Valavičius ir Mikalojus Brolnickis sudarė Joniškio špitolės ir vargonininko fundacijos dokumentą. 1623 m. kovo 16 d. karalius Zigmantas III Vaza revizorių fundaciją oficialiai patvirtino. Numatytas 120 auksinų metinis mokestis špitolei (12 asmenų) išlaikyti – po 10 auksinų asmeniui

1 pav. Joniškio bažnyčios, šventoriaus ir špitolės 1703 m. rekonstrukcija iš PV. Ž. Buržinsko pieš.

Fig. 1. A reconstruction of the Joniškis church, churchyard, and almshouse in 1703, as seen from the SW.

metams. Žemaičių vyskupystėje žinomos tik 6 špitolių fundacijos, iš jų Joniškio prieglauda išsiskyrė didžiausiu išlaikomų asmenų skaičiumi. Publikuotame 1621 m. vizitacijos akte nurodoma, kad špitolė (*xenodochium*) stovi kairėje bažnyčios pusėje, mūrinė (*muratum*), dengta malksnomis (1 pav.), su kambariais abiejų lyčių vargšams bei patalpomis (kamaros?) daržovių ir produktų saugojimui. Tuomet joje gyveno 6 gyventojai, jos išlaikymui skiriama per metus po 100 sidabro florinų (Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.) = *Acta visitationum dioecesis Samogitiae (A.D. 1611–1651)*. Vilnius, 2011, t. XLI, p. 89). Detalesnis 1676 m. špitolės (*hospitalis Janiscensis*) aprašymas: iš šventoriaus pusės mūrinė, pastatyta Joniškio miestiečių pastangomis, aprūpinta Trakų vėliavininko Petro Valavičiaus ir Šiaulių ekonomijos revizorių Mikalojaus Brolnickio ir Pauliaus Holovnios, vėliau šį aprūpinimą (dotaciją) patvirtino karalius Zigmantas III Vaza 1623 m. kovo 16 d. Pagal jo privilegiją kasmet 12 vargšų iš Šiaulių ekonomijos pajamų malkoms ir drabužiams skiriama 120 auksinų. Špitolė (*hospitale*) atnaujinta iš vargšams fun-

dacijoje skirto išlaikymo likučio. Konkrečių duomenų apie pačius špitolininkus nėra (Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai = *Acta visitationum sub domino Casimiro Pac episcopo Samogitiae anno 1675 et 1677 conscripta*. Vilnius, 2011, t. XIII, p. 514–515). 1801 m. bažnyčios inventoriuje minima mūrinės špitolė ir kaulinė, abi su čerpių stogais (Jovaiša L., Joniškio Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčios istorija, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: Joniškio dekanatas. Balkaičiai – Joniškis, kn. 1. Vilnius, 2011, p. 215, 228). 1820 m. bažnyčios vizitacijoje išsamiai aprašyta Joniškio bažnyčios valda ir pastatai, taip pat špitolė, pateiktas 12 išlaikytinių sąrašas.

Tyrinėtoje vietoje išskirti 4 horizontai: VII–VIII a. žiemgalių kapinyno kapai; XVII a. pradžios supiltiniai statybinio laužo (bažnyčios ir špitolės statybos) sluoksniai; XVII a. – 1904 m. (špitolės ir kitų Upytės gatvės pastatų laikotarpis); 1904–1911 m. (Joniškio vartotojų bendrovės pastato statybų ir 1911 m. gaisro). Įžemis – rudas molis, priesmėlis pasiektas 1,48–1,66 m gylyje.

2 pav. Šurfe 3 atidengti kapai 3, 4. R. Norkaus nuotr.

Fig. 2. Burials 3 and 4 in Test Pit 3.

Seniausias 1-asis horizontas pasiektas šurfe 3, kur 1,33–1,38 cm gylyje atidengti du apardyti VII–VIII a. žiemgalių vyrų kapai 3–4 (2 pav.) (numeracija tęstinė nuo 1995 m.; kapas 3 datuojamas 678–749 m. (1244±27) (FTMC–OJ85–1), kapas 4 – 674–779 m. (1251±27) (FTMC–OJ85–2). Mirusieji palaidoti galvomis į P (tai būdinga ir kitiems tyrinėtiems V–VII a. žiemgalių Jauneikių, Duobelės Uošų, Pliavniekų Katlakano, Balių–Škerstainių kapinynams), su įkapėmis (geležiniais: ietigaliu, peiliais tiesia ir lenkta nugarėle (3 pav.), žalvarinėmis įvijėlėmis ir grandinėlių fragmentais). Kape 4 palaidotas, tikėtina, vyras, per 30 m., be patologijų. Šie kapai turėtų būti iš to paties kapinyno kaip ir atidengti 1995–1996 m. Miesto aikštėje 15 (*ATL 1994 ir 1995 metais*, 1996, p. 122–124; *ATL 1996 ir 1997 metais*, 1998, p. 365), kurie nuo šių į ŠV nutolę per 100 m. Pavienių metalinių kapinyno radinių rasta ir kitose miesto centrinės dalies vietose (Miesto aikštė 3, Žagarės g. 4, Bažnyčios gatvė). Virš šių kapų 80–138 cm gylyje fiksuotas senasis dirvožemis. Kapai apardyti XVII a. pradžioje kasant duobes ir į jas pilant bažnyčios ir špitolės statybinį laužą. Virš kapų 1,02–1,06 m gylyje atidengta, tikėtina, XV–XVI a. I pusėje (pagal stratigrafiją) įkasta lau-

žavietė (turinį sudarė degėsiai ir nuo karščio suaižėjęs į smulkius trupinius granitas). Duobė – ovalo formos, pjūvis – netaisyklingo piltuvo formos (leidžiasi Š–P kryptimi), 96 cm skersmens, 38 cm gylio.

Upytės g. 1 atidengti kapai suteikia papildomos informacijos vis dar daug diskusijų keliančiais Joniškio miesto urbanistinės raidos XVI–XIX a. klausimais. Dabartinė netaisyklingos (radialinės) formos Miesto (buvusi Turgaus) aikštė į P nuo špitolės išplatėja į R (Upytės gatvės), po to į P siaurėja (Šiaulių Senoji gatvė), aikštės V perimetro linija netiesi (šiek tiek pasistumia į R ties pastatais Miesto aikštė 7–17). 2021 m. kartu su Žygimantu Buržinsku (VDU) atliekant centrinės miesto dalies 1703 m. rekonstrukciją, pastebėta, kad nors Joniškio miesto laukų teritorija (keturkampio formos apygarda kartu su taisyklingais stačiakampiais sklypais) išmatuota Valakų reformos metu 1557 m., pati Turgaus aikštė liko netaisyklingo penkiakampio formos. Galima manyti, kad gyvenvietė XV a. II pusėje – XVI a. pradžioje kūrėsi į P nuo minėto VI–XI a. žiemgalių kapinyno (matyt, išliko vietos gyventojų atmintyje). Vilniaus vyskupui Jonui iš Lietuvos kunigaikščių 1536 m. vasario 23 d. steigiant naują katalikišką parapiją, buvusios laidojimo vietos (kapinyno) teritorija perduota bažnyčiai, kuri tikriausiai Š ribojosi su matininkui Mikalojui Maškovskiui 1557 m. perduotu sklypu smuklei statyti (priklausė Daunoravos dvaro valdai). Tokiu būdu XVI a. Miesto aikštės Š dalis atiteko bažnyčiai, o P išmatuota netaisyklingo penkiakampio formos Turgaus aikštė su perimetru tankiai išdėstytais miestiečių trobesiais. Vėliau, tikėtina, Miesto aikštės Š dalis (dabar pastatai 7–17) perduota miesto poreikiams – XVIII–XIX a. čia veikė arklių turgavietė. Praradus savivaldą 1776 ir 1795 m., aikštės PR dalyje XIX a. pastačius sinagogas ir nutiesus naują Kionigsbergo–Rygos plentą, ši

3 pav. Geležiniai peiliai iš suardyto kapo 4. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 3. Iron knives from disturbed Burial 4.

4 pav. Puodyninio koklio dalis iš XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios sluoksnio. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 4. Part of a 'pot-shaped' stove tile (Topfkachel) from the late 16th – early 17th-century layer.

aikštės dalis sumažėjo (PR kraštinė pasistūmė apie 28 m į ŠV).

2 horizontas: XVII a. pradžios supiltiniai statybinio laužo (bažnyčios ir špitolės) 20–28 cm storio sluoksniai (rudas molis su plytų (dalis su braukomis), čerpių, puodyninių koklių apskrita anga (4 pav.) nuolaužomis, pavieniais gyvūnų ir žmonių kaulais), fiksuoti 80–100 cm gylyje, iki pat įžemio (1,3–1,66 m) tranšėjoje 3, šurfe 3.

3 horizontas, datuojamas XVII–XX a. pradžia, fiksuotas tranšėjoje 3 (5 pav.), šurfuose 1, 3, 25–45 cm gylyje, kur atidengti 1619–1623 m. statytos mūrinės špitolės kiemo 50–70 cm storio supiltiniai sluoksniai. Pasak rašytinių šaltinių, pastato Š siena rėmėsi į bažnyčios šventorių, o P – į Turgaus aikštę. Į P nuo jos ir buvo suformuotas kiemas, kur supiltos buitinės šiukšlės (gyvūnų kaulai, buitinės keramikos, puodyninių ir plokštinių koklių, čerpių, stiklo buteliukų, stiklinių šukės, geležinės statybinės detalės). Tranšėjoje 3 fiksuota į XVII–XVIII a.

5 pav. Špitolės kiemo XVI a. pabaigos – XIX a. kultūriniai sluoksniai (T–3) iš R. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 5. The late 16th–19th-century cultural layers in the almshouse courtyard (T–3), as seen from the E.

6 pav. XVIII–XIX a. pastatų pamatai (Š–3) iš Š. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 6. The foundations of 18th–19th-century buildings (Š–3), as seen from the N.

kultūrinį sluoksnį XIX a. įkastų tvoros stulpų eilė, o šurfe 3 – įvairiame gylyje (60–64 ir 90 cm) 2 medinių pastatų pamatai, sudėti iš akmenų (6 pav.). Šių pastatų pamatai (Š sienų?) tarsi sudaro minėtos tvoros stulpaviečių eilės tęsinį (kryptis R–V) ir, tikėtina, žymėjo sklypo ribas su Turgaus aikšte. Šie pastatai turėjo priklausyti prie Turgaus aikštės (dabar Upytės gatvė) gyvenusiems miestiečiams.

Vėlyvą 4-ąjį horizontą sudaro Joniškio vartotojų bendrovės pastato statybų (1904–1911 m.), 1911 m. gaisro sluoksniai, kurių storis siekė 20–30 cm (iki 46–50 cm gylio nuo dabartinio paviršiaus). Kieme fiksuotas iš lauko akmenų sudėtas grindinys su nuogrinda palei pastato R sieną (7 pav.). Paviršius leidžiasi P ir PR kryptimis į Turgaus aikštę.

Tyrimų metu surinkta tradicinių senamiesčių radinių (iš viso 2376 vienetai), kurių didžiąją dalį sudaro gyvūnų kaulai (1264 vienetai), keramika (758 vienetai) (1 lentelė). Šiame objekte surinkti XVII–XX a. pradžios radiniai, atspindintys to meto špitolės gyventojų (gyveno nuo 6 iki 12 varguolių) buitį. Buitinė keramika būdinga mieste aptiktajai, tačiau lyginant su kitomis tyrinėtomis miestiečių sodybomis, pastebėta daugiau oksidacinės glazūruotos keramikos (XVII–XVIII a. – 45 %) (8 pav.).

Rasta XVI a. pabaigos – XVIII a. puodyninių (apskrita anga) (4 pav.) ir dubeninių (keturkampe anga, iš viso – 52 vienetai) žaliai glazūruotų plokštinių ir karnizinių koklių fragmentų (7 vienetai). Taip pat lyginant su kitomis tyrinėtomis miestiečių sodybomis šiek tiek daugiau surasta stiklo dirbinių (stiklinių, taurelių, XVII–XVIII a. – 8 vienetai). XIX a. II pusės – XX a. pradžios sluoksniuose surinkta įvairių tamsaus ir skaidraus stiklo butelių šukių (80 vienetų, dalis jų per 1911 m. gaisrą apsilydę), skaidraus stiklo graviruotų stiklinių (2 vienetai), didžioji dalis šukių dengta patina. Ji, kaip ir

keramikos dirbiniai papildo informaciją apie to meto špitolės gyventojų buitį. Iš individualių radinių minėtini: geležinio peilio geležtės dalis, labai retai Joniškyje aptinkamos balto kaolino pypkės kotelio dalis, ATR Jono Kazimiero Vazos XVII a. vidurio varinis šilingas, XIX a. švininė plomba, XVII–XVIII a. vario lydinio kryželis. Iš buities metalinių daiktų minėtina XIX a. geležinio puodo dalis.

Surinkta XVII–XX a. pradžios statybinės medžiagos – plytų su ir be braukų, „olandiškų" ir plokščių čerpių fragmentų, profiliuoto karnizo dalis, keletas langų stiklo šukių (dengtų patina), geležinių kaltinių ir fabrikinių vinių, kitų statybinių detalių.

The Joniškis Cemetery and Almshouse

The 2021 investigation (24.9 m^2 excavated overall) in the courtyard of the Joniškis (N Lithuania) almshouse and in its vicinity concentrated on the roughly 213.16 m^2 courtyard (roughly 7.4% being excavated), where the main archaeological material was collected. The investigation yielded valuable material about the 17th–19th-century urbanistic development of Joniškis and the material culture of the almshouse's residents. The Joniškis almshouse (*hospitalis Janiscensis*) was established in 1619–1623 as a masonry building (Fig. 1) attached to the S side of the churchyard. A 120 red złoty annual contribution was foreseen for the upkeep of the almshouse (12 individuals), 10 red złoty per individual per year.

4 horizons were distinguished at the investigated site: 2 7th–8th-century burials from the Semigallian cemetery (Figs. 2–3); early 17th-century fill layers of construction waste (from the construction of the church and almshouse); a 17th century – 1904 horizon (from the period of the almshouse and other buildings on Upy-

7 pav. Joniškio vartotojų bendrovės kieme atidengtas 1911 m. (?) kiemo grindinys (T–2) iš Š. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 7. The 1911 (?) courtyard paving (T–2), as seen from the N in the Joniškis Consumer Company's courtyard.

8 pav. Glazūruoto puodelio dalis (XVII a.). E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 8. Part of a glazed cup (17th century).

Radiniai, sluoksnis	XVII–XVIII a.	%	XIX a. – 1911 m.	%	Iš viso
Kaimiška keramika	330	47	16	30	346
Oksidacinė neglazūruota keramika	58	8	3	6	61
Oksidacinė glazūruota keramika	315	45	31	58	346
Majolika	2				2
Fajansas, porcelianas	1		2	4	3
Akmens masės keramika			1	2	1
Puodyniniai kokliai	52	88	7	54	59
Plokštiniai kokliai	6	6	5	38	11
Karniziniai kokliai	1	2	1	8	2
Tamsaus stiklo buteliai	22		37		59
Skaidraus stiklo buteliai	12		9		21
Stiklinių, taurelių dalys	9		1		10
Geležinės kaltinės vinys	12				12
Geležinės fabrikinės vinys			6		6
Tiesių čerpių fragmentai	11				11
Olandiškų čerpių fragmentai	91		13		104
Kiti (geležiniai, kaolino) radiniai	38		20		58
Gyvūnų kaulai	1143	54	121	44	1264
Iš viso	2103		273		2376

1 lentelė. Keramikos, koklių ir kitų radinių statistika XVII–XVIII a. ir XIX a. – 1911 m. sluoksniuose.

tės Street) (Figs. 5–6); and a 1904–1911 horizon (from the construction of the Joniškis Consumer Company and the 1911 fire) (Fig. 7).

The investigation yielded traditional old-town finds (2376 in all), predominantly animal bones (1264 items) and ceramics (758 items). The collected 17th – early 20th-century finds (Fig. 4) reflect the daily life of the almshouse's residents (6–12 at any one time). While household pottery similar to that discovered in the city was found, a greater quantity of glazed oxidation ceramics (Fig. 8) should be noted (45% from the 17th–18th centuries). In addition, compared to other investigated house complexes in the city, somewhat more glass artefacts (8 17th–18th-century glasses and wineglasses) were found.

Donatas Zubrickas,
Mindaugas Brazauskas

Tyrimai Varnių Žemaičių vyskupystės muziejaus aplinkoje

2021 m. Varniuose (Telšių r., Varnių sen.), S. Daukanto g. 6 sklype pradėti Žemaičių vyskupystės muziejaus rekonstrukcijos darbai, kurių metu iš esmės sutvarkytas tarybiniu laikotarpiu nugyventas ir tik nepriklausomybę atkūrus aptvarkytas pastatas. Muziejaus sklypas yra labai svarbus bei įdomus. Manoma, kad būtent šiame sklype iki 1680 m. yra buvusi Varnių katedra. Ją perkėlus į naują vietą, sklype pastatyta medinė Šv. Trejybės bažnyčia. Nuo pat katedros įkūrimo čia buvo pagrindinės Varnių kapinės, o J. Genio nuomone, šioje vietoje laidota ir dar anksčiau. Šv. Trejybės bažnyčia nugriauta 1767–1770 m. pradėjus statyti Varnių kunigų seminarijos pastatą. Varnių kunigų seminarija veikė iki 1864 m. Ją uždarius seminarijos pastate pradžioje šeimininkavo kariai, kiek vėliau įrengta įkalinimo įstaiga. Tarybiniu laikotarpiu čia buvo technikumo bendrabučiai. Pirmieji istoriniai, architektūriniai ir archeologiniai tyrimai atlikti 1984–1990 m., po jų parengtas restauracijos projektas, o 1991–1995 m. atstatytas Varnių kunigų seminarijos pastato bokštas.